

Adatok a moldvai magyarok hagyományos halászatához

Ha vala hal, foks, sz ha nem vala, akkor nem foksz...
(Chelaru Ludovic – Kelgyest)

A halászat témaköre a moldvai csángómagyarok hagyományos népele-
tének viszonylag ismertebb területe, bár kétségtelen, hogy az eddigi szak-
irodalmi közlések alapján jóval kevesebbet tudunk róla, mint amekko-
ra jelentőségű ez a foglalatosság a csángók életében. A halászat még a
közelmúltban is rendszeres táplálékszerzési és nem elhanyagolható jöve-
delemszerzési lehetőséget jelentett a vizek mellett élők számára. Vannak
olyan falvak, mint például Kelgyest, Lészped, Ketres, Tamás, Diószén,
Trunk, ahol korábban szinte az egész falu halászott – s halászik részben
ma is –, de úgyszólván minden településen akad néhány család, amely
különös előszeretettel gyakorolja ezt a mesterséget.

Ennek ellenére fél kezünkön számba vehetjük azokat a közléseket,
melyek a moldvai magyarok halászatával foglalkoznak. KÓS Károly első-
sorban a halászfaluként számon tartott *Trunk* halászatát foglalja össze,
(1976. 132–141.) ugyanerről a településről Domokos Pál Péter közölt igen
értékes halászati leírást egy csángó ember, SZABÓ Ferenc tollából. (1993.
71–84.) Viszonylag részletesen ismerteti a Beszterce menti *Lészped* halá-
szatát FÁBIÁN Margit, (1991. 179–183.) s elszórt adatokat találunk *Pusz-
tinára* vonatkozóan HEGEDŰS Lajos nyelvészeti munkájában (1952).
A moldvai csángómagyarok népi halászatára vonatkozó eddigi ismerete-
inket kívánja kiegészíteni ez a tanulmány. Ezért csak röviden tekintem
át az eddig közölt anyagot, s bővebben foglalkozom a *Trunkkal* szemközt
fekvő és annak halászati ismeretanyagával számos hasonlóságot mutató
Diószénnel, valamint a Tázló menti *Pusztinával* és a Moldova folyó partján
fekvő *Kelgyesttel*.

Írásomban elsősorban a *hagyományos halászati módok* bemutatásá-
ra törekedtem.

Néhány történelmi adat

Román okleveles források már a 15–17. században említenek egy sor halastavat a Szeret mellett. (ICHIM 1987. 33.) Bandinus 1646–1648-ban keletkezett országleírásában pedig a Szeret bal oldalán lévő tavakról ír Tamásfalva, Dzsidadfalva és Dumafalva szomszédságában, amik „a folyó áradásakor megtelnek és olyan sok halat fogadnak magukba, hogy még a szomszédos településeknek is jut”. (BENDA 1989. 390.) Íme, a nehézsorsú püspök értékes híradása az 1600-as évekből a moldvai rekesztő halászatáról, sőt talán a halak értékesítéséről is. De nemcsak a Szeretben volt sok hal abban az időben, hanem a Beszterceből, a Moldvából és a szomszédos patakokból is bőséggel szállítottak „finom halakat magához a fejedelemhez”. (BENDA 1989. 396.) A valamikori halbőség emlékének tekinthetjük a Románvásártól északra található Halasfalva (*Hălăucești*) középkori eredetű csángó települést is. Nevének eredetét – egy kis melléüetéssel – monográfijának román szerzője a magyar *hálás* (szerinte háló) szóból származtatja, s ennek alapján a falu korábbi helyét a közeli Szeret völgyébe teszi, ahol „sok volt a halastó”. (VÁCÁRU 2004. 18.) Itt jegyzem meg, hogy a halastavat románul – a ’iaz’ és a ’lac de pește’ mellett – *halășteu*-nak is nevezik. Előfordul a ’*halastó*’ a helynevek között is. Az általam feldolgozott települések közül Külsőrekecsinben („az Oláhelén vót két halastó, az onnan csorgókból lett. De csak vót, most nincs, mégés úgy mongyuk, a *Halastónál*”, (HALÁSZ 1994. 29.) valamint Pusztinában, de ezt már az 1970-es években duzzasztotta fel a kollektív gazdaság. (HALÁSZ 1987a. 31.)

Általános vélekedés szerint még a közelmúltban is sokkal több volt a hal a Szeretben, a Moldvában, a Tázlóban és valamennyi etelközi folyóban, mint manapság. A 20. század derekán élő öregek „úgy hallották, hogy a vasút előtt [19. század vége] még szekérszámra hordták innen a halat Oroszországba és Erdélybe”. (KÓS 1976. 133.) A régi halbőségre utaló, máshonnan is jól ismert, szinte sztereotip szövegek alapján a jelenkori halhiány okait a megkérdezett csángók a következőkben látják: (1) régen *nagyobb volt a víz*, tutajok is jártak a Moldván, a Besztercén, a Szereten; (2) nem voltak zsilipek a Szereten, a Besztercén, *még a Dunából is fel tudtak jönni a halak*; (3) Pusztinában úgy tartják, hogy régen sok malom volt, ott kimélyült a víz, a malomból sok, hálnak való gabonaszem került a vízbe, s ott *meggyűltek a halak*; (4) az olajkutatok s a vegyigyárak erősen *szennyezik* a vizeket; és végül (5) a háború alatt a *robbantással halászók kipusztították* a Szeret halálla-

mányát – bár ez az érv fél évszázad múlva már aligha lehet indokolt. A felsorolt okok nyilvánvalóan együttesen okozzák a mai halhiányt.

Bezzeg a háború előtt gyakori volt a szerencsés halfogás – idézi KÓS Károly az idős csángók visszaemlékezéseit. „Egy este annyit fogott a halász, hogy alig bírta hazahozni, fogott két tarisznyára valót is, negyven kilót.” (KÓS 1976. 133.)

A vizek és a halak természete

Úgy tartják a csángók, hogy a jó halász ismeri a vizek tulajdonságait, sűrűségének változásait, s a halak viselkedését a különböző természetű vizekben. Figyeli, hogy a folyóvíz árad-e, vagy apad, milyen a színe, átlátszó-e, vagy zavaros? A trunkiak szerint a Bákó alatt egymásba folyó Beszterce vize szürke, piszkos, a Szeret világos, kevésbé mocskos. Diószénban úgy tartják, hogy amikor esik az eső, s *megsűrűsödik a víz*, akkor jó halászni, mikor a víz nőtt, *sűrűn jött*, akkor a hal *szökött, fogult jól*. Hasonlóképpen a Tázló mellett lévő Pusztinában, az 1909-ben született Tímár József úgy emlékezett: *mikor gyermek voltam, ha megjött a nagyvíz, elmentem, egy órát nem halásztam és két keldár hallal jöttem haza*. Ezzel szemben a Moldova melletti Kelgyesten úgy tudják, hogy amikor árad a víz, és zavaros, akkor nem jó benne halászni.

A folyók mellett élő, halászáttal is foglalkozó emberek megfigyelték, hogy mikor apad a víz, akkor a hal *fut lütűre*, hogy *ne maraggyon aszszon*, s mikor *jó meg a víz*, akkor *hág lütűre*. Ennek megfelelően tavasszal a halak *úsztak fölfelé*, hogy szaporodjanak. Mikor a hal ívik, a csángók azt mondják: *verődik*. Télen a hal húzódik a víz mélyére, s nyáron *hág ki a széjjeke, hol kicsid a víz*.

Hagyományos halászati módok

A vizsgált térségben a hagyományos népi halászatot elsősorban patakokban, kisebb-nagyobb folyókban művelik. Tavakban csak a Besztercén Lészped fölött, a Szereten Rekecsinnél, valamint a Szeret és a Beszterce öszszefolyásánál, az 1970-es években duzzasztott tavakban halásznak. A nagyobb tavak és folyók hasznosítására szerveződő halászcéhek a moldvai

csángómagyarok társadalmának kezdetleges strukturálódása miatt nem alakultak ki, és a románok körében sem volt ismeretes ez a célszerű érdekvédelmi szervezet, de a bérletekre alapozott „nagyüzemi” halászati formák sem terjedtek el. Ezért a hagyományos halászati módok gyakorlata napjainkra is megmaradt, legfőljebb a halak számának gyérülése és az egyéb megélhetési lehetőségek bővülése szorította vissza.

Az elmondottak miatt a csángó halászok körében elsősorban a folyóvizekben alkalmazott eljárások uralkodnak, mint a *rekesztő*, az *emelő*, a *kerítő*, a *szigonyos* és a *horgos* halászat.¹ A nagyobb folyóvizek mellett lévő települések lakói csak azokban halásztak, a környékbeli patakokat elhanyagolták, ezekben csak azok keresték az ebédjüket, akik távol éltek a nagyvizektől. A Szeret partjára települt Trunk halászfaluban a gyermekek a hallal együtt nőttek fel. A gát megépítése előtt a tavaszi áradások idején a falu utcáin is járt a víz, s amikor visszahúzódott, a *kertek* tövében kézzel szedték össze a halakat.

Kezdjük tehát a halászati módok bemutatását ezzel a legegyszerűbb halfogási móddal.

Kézzel történő halászat

Ennek a halászati eljárásnak a moldvai csángó hagyományban kétféle változatát ismerjük, de a kettő nagymértékben különbözik. Az egyik, amikor az *eleven*, sőt nagyon is eleven halat pompás kezűgyességgel kapják el; a másik pedig, amikor a különböző módszerekkel *elbódított* vagy éppen *el-döglesztett* halakat szedik ki a vízből.

Bódítás nélkül általában folyóvízben, bokros, köves helyeken fogják kézzel a halat, kövek alól, különféle lukakból szedik elő nagy gyakorlattal, finom kézmozdulattal. Mint elmondják, némely halfajta – például a balin –, ha finoman végigsimítják, különösen a hasát, szinte hipnotizált állapotba kerül, s így könnyen el lehet kapni a kopoltyújánál fogva. KÓS Károly már 1949-ben feljegyezte, hogy a „puszta kézzel való halászást már régtől csak a sok tekintetben még a gyűjtögető életmódnál tartó cigány szegénység gyakorolta” (KÓS 1976. 134.), ennek ellenére még manapság,

¹ A halászati módok értelmezését lásd SZILÁGYI 2001. 150–191.

az ezredforduló után sem veszett el ez a halfogási mód. A diószéni Füstös Pál pedig egyenesen úgy fogalmazott, hogy *az igazán szerelmes halfogás, mikor kézzel fogja az ember a halat*. Kelgyesten is *vannak mesterek, akik tudnak halat fogni a kezükvel*, Pusztinában is használják a kezüket – főként gyermekek – a halak elfogására. A két halászfaluban, Trunkon és Diószénban, a kézzel történő halfogásnak erősen folklorizálódott történetét mesélik a három testvéréről, Vargyas Ádámról, Mihályról és Andrásról. Füstös Pál elmondása szerint *mikor fiatalok voltak mentek hárman halászni. Volt a Szeretnek egy része, ahol legmélyebb volt, lehetett hat-hét méter mély, ott bele is fulladt a kollektív idején egy román. A három testvér egyszerre ment bele a Hurdubéjba – úgy mondtuk ennek a helynek –, ami olyan volt, mint egy kút, s tíz méter széles. Én nem tudtam úszni, nem mentem oda, mert féltem. S azt mondták, még a víz es szívott le, a fenekére. Egy olyan sírülés volt. De ők belementek s fogtak halat a kezükkel, s még a szájukkal es.*

A bódítással történő halfogás más kategóriába tartozik, de végső soron az elalélt halakat is kézzel szedik össze. Ez a gyakorlat általánosnak mondható máshol is a Keleti-Kárpátokban. A halak bódítására – mérgezésére – többféle anyagot használtak. Fábíán Margit részletesen ismerteti a Lészpeden alkalmazott *maszlagos halbódítás menetét*. Leírja, hogy a maszlagot a patikában vásárolták, megtörve máléval összegyúrták, s apró gombócokat készítettek belőle, amit a *fűtőnél* megszáritottak. A halfogás úgy történt, hogy megnézték hol van a folyóvízben a hal, aztán 40-50 méterrel följebb behányták a vízbe a maszlagos gombócokat. „A halak megették a maszlagos málét, s a méregtől szétpattant a kopolyájuk, s feljöttek a víz tetejére, a halásznak csak ki kellett merni.” (FÁBIÁN 1991. 180.)

A maszlagos bódítást Pusztinában is művelték, mondják is a támolygó részegre, hogy *úgy megyen, mint a maszlagos hal*. Frumószában – és bizonyára máshol is – az *erdei fűtej* (*Euphorbia amygaloides*) összetört és vízbeszórt szárával bódították a halakat. A Beszterce felsőbb részén, Békás-vidéken a románul *coada vacii*-nak nevezett *Verbescum phlomoides*-t törték meg és dobálták a vízbe, hogy aztán lejjebb kifogják az elbódult halakat. (VLĂDIȚIU 1973. 311.) Vizanteától Pusztináig, valamint a Szeret menti falvakban még emlékeznek, hogy mikor áztatták a kendert, a vízbe fektetett kenderkévék közé bújtt apróbb halak valósággal *megrészegedtek a kender bűzitől*, s kézzel könnyen meg lehetett őket fogni.

A halbódítás legdurvább formája a robbantással történő halfogas. Kós Károly ezek közül leírja a kezdetlegesebb *meszelést*, amikor az üvegbe dugaszolt oltott mész *vetette fel magát* (robbant fel), amitől elpattant a halak *becikája*; valamint a méznál is pusztítóbb *kénezzést*, amit az I. világháború óta alkalmaznak. Ilyenkor „három rész klorátot [valószínűleg kénsavas só] egy rész kénkövel összegyúrnak gomolyába, majd papírba és rongyba csavarva, dróttal összekötve, kővel nehezítik, *fityilt* [fitil: gyújtózsínor, rom.] dugnak bele, s ezt meggyújtva a vízbe hajtják. (KÓS 1976. 140.)

Emellett ismeretes a *karbiddal* való halászat, amiről Diószénből és Pusztináról van tudomásunk, de máshol sem lehetett ismeretlen. Használatának kétféle módjáról hallottam. Az egyik szerint egyszerűen beleszórják, *az főzi meg a vizet, s a halak jönnek fel a víz tetejére*. A másik mód, amit Diószénban műveltek, amikor a karbidot valamilyen borosüvegbe tették, ledugaszolták, majd egy kicsit *meglikasztották* a dugót. Bedobták a vízbe, s akkor *buffant el*. A halak feljöttek a víz tetejére, le lehetett őket gyűjteni. Ma is emlékeznek a csángók azokra az időkre, mikor 1944-ben az orosz katonák dinamittal halásztak a moldvai folyókban. A *verekedés timpjén* [a világháború idején] *a ruszok verték tritonokkal vizet, s ölték meg a halakat. Mikor az elzúgott, fehér lett a halaktól a víz teteje*. Ezek a robbantásos eljárások a halivadékot is válogatás nélkül pusztították, ezért különböző hatékonysággal betartott törvényekkel tiltották az alkalmazásukat.

Persze „békésebb” eszközökkel is megvolt a lehetőség a halak válogatás nélküli gyilkolására. Amikor a bákói papírgyár időről időre leengedte a szennyvizét a Szeretbe, Diószénban *gereblyével szették ki a vízből a halakat*. De ebből nem mindenki evett szívesen.

A rekesztő halászat

A csángók körében KÓS szerint „legelterjedtebb halászószerszám a sokféle formára font és különbözőképpen használt varsa volt”. (KÓS 1976. 135) A varsák egyik, a szakirodalomban bocskorvarsának nevezett formáját rekesztéknek nevezett cégével kombinálva használták. Erre a nagyobb folyók kisebb ágaiban is volt lehetőség. A Szabófalvával szomszédos Kelgyesten a Moldvában halásznak ezzel a módszerrel. Mint Chelaru Ludovic elmondta: *A Moldovában mász ravasszág van. Nem a nagy*

Moldovában, hanem van egy krák, ahová vitték kendert ásztatni. Csinálják vala el sipkével, kővel. A kenderkévüket teszik be a víznek a közepibe. Tesznek karót a vízbe, hogy ne vigye el a víz. A vörszát köti hozzá mazdagval, asztán tesznek vala kútt, sipkét, erről is, arról is, sze vörsza van a közepibe. Fent vagy háromszáz méterre elgátolják, apad le a víz, s a hal, ha lássza, hogy apad a víz, akkor fut lütüre, hogy ne maraggyon asszon. Mikor jó meg a víz, akkor hág lütüre. Így nem kell hajtani a halat, magától ment a lészának nevezett bocskorvarsába. Hasonlóképpen halásztak a Moldvánál sekélyebb vizű Tázlóban is. A pusztinaiak kőből készült, V-alakú rekesztékkel kertelték el az ágakat, s a végére tették a lészát, a vesszőből font kucsmát. Aztán felül elterelték az ágban folyó vizet, s ahogy megy le a víz, a halak mind belesétálnak. A sekélyebb vizeken kisebb, a Szereten nagyobb verszákat használtak, Diószénban például két méter hosszú s másfél méter a szélessége. Hasonló eszközzel halásztak a Beszterce középső folyásánál, Békás térségében is. A malázséből (fűzsigolya) készített eszköz végét összegyűjtik csuklya módra, s éppen olyan, mint egy nagy bocskor. (VLĂDIȚIU 1973. 320.) Ezt a fajta varsát, pontosabban lészát alkalomszerűen használják, amikor a medret állandóan alakító vízjárás erre alkalmat ad, azaz egy víz ágazatot el bírnak gátolni. Akkor az egész falun halat ebédelnek.

Hasonlóképpen varsának nevezik azt a fűzvesszőből készült kast, amit a fűz vesszőjéből szőnek (fonnak) és pápurával kötnek össze, s többnyire a víz fenekére rakják, ezért **fenékvarsának** mondhatjuk. Ezeket inkább kisebb tavakban, vagy nagyobb folyóvizekben használják, s a víz fenekére eresztve, amit oldalt cövekekkel kikötnek, farkánál meg madzaggal vagy vesszőgúzzsal rögzítenek. (KÓS 1976. 136.) Kelgyesten a falut keresztülszelő, helyenként tavacskákat alkotó Surlikban csak kis halak vannak, s gyermekek halásznak benne. Chelaru Ludovik így emlékezett arra, mikor negyven esztendeje ő is ott halászott: Hamarébb mentek vala vörszékvel. Menek vala én is tátámval. A vörszát fűzfavesszőből csinálták, mászfél méter mély volt. Kened meg maligával, mert a hal híz a maligához. Tátám specialiszt volt a varsáival, de aztán nem vala szabad, fognak vala meg. A vörszákba tettek nagy bolovánt [követ], milyeneket [savanyításkor] tesznek a káposztára, az a feneken tartotta, s kötöd oda valamihez kötelvel.

Ilyen „fenékvarsát” használtak a Szeretben is. Trunkban kölimarának, Diószénban kalamárának nevezték, ami 'kalamáris'-t jelent, utalva a tin-

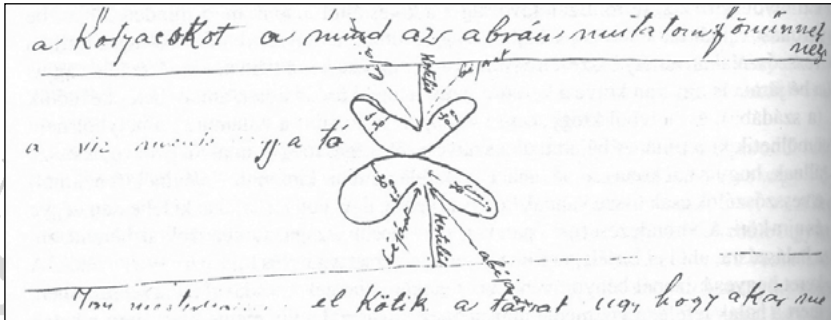
tatartó visszahajló nyakára, amiből éppen úgy nem ömlik ki a tinta, mint ahogy ebből a varsából sem talál ki a betévedt hal. *Vesztegáló* (álló) vízben, sásos, nádas helyen *ventil* nevű varsát használtak. A Tázlóban is alkalmazták ezt a varsatípust, ami 60-70 cm hosszú és 10-15 cm átmérőjű a tölcészerszerű bejárata. Mivel elsősorban folyóvizek fenekére ültetik, gyakran lapos fenékűre fonják, hogy könnyebben megüljön, a vízben. Van még egy érdekes, varsa-rendszerű, de nem varsaformájú, hanem gömb alakú, halfogó alkalmaság, a *gomolya*. A szádját ennek is „kalamáris módjára készül: a vesszőszálak hegyei hosszabbak és összeve állnak, s amikor bément a hal, akkor ha megakarna térni, nem bír, mert szűrják a vesszők.” Ezt is a mélyebb vizek fenekére teszik, csónakról eresztik le, vagy behajítják a vízbe. (SZABÓ 1993. 81.)

A varsákat hagyományosan fűzveszőből készítik, és a halászzal foglalkozó falvakban szinte mindenki ért hozzá. Csak mintegy 50 esztendeje, hogy szőtt hálóból, 30 esztendeje pedig *szermából* is csinálják. Valamennyi fenékvarsába csalogató ételt tesznek, ami legtöbbször *málé*, esetenként *hernyó* (földigiliszta), emellett megkenik a bejáratát jó ragadós puliszkával.

Moldvában *kotyecnek* nevezik a **vejszét**, ezt a rendszerint állóvízben alkalmazott halcsapdát, de nagyobb tavak hiányában ritkán használják. Csupán Trunkból van adatunk az ismeretére, ami természetesen nem jelenti azt, hogy kellő utánajárással ne lehetne még máshol is nyomára találni. GAZDA Józsefnek Trunkban elmondta az 1900-ban született Budó Mihály, hogy „ez a kotyec, melliket mondom én, nádból vót kötve, olyan két méter hosszú nádakak bészurkál a víz fenekire, osztán hely van hagyva, ahol menen bé a hal, de kicsi hely csak, essze vótak kötve fennebb a nádak, essze vótak fonva.” (GAZDA 1980. 35.) Ugyancsak Trunkban azt írta le Szabó Ferenc, hogy az öreg emberek *burdu*nak nevezik a 'kotyecet', s bár Domokos Pál Péter a közlemény 30. jegyzetében arra utal, hogy a 'burdu' WICHMANN szerint (1936. 11.) „dudaszerű halászó szerszám” lenne, KÓS Károly szerint a 'hálóvarsá' neve a *burdóháló*. (1976. 134. 20. kép c) rajz) Ez a kérdés tehát további tisztázásra szorul.

A lényeg az, hogy Moldvában, ha ritkán is, de használatos a *kotyacnak* nevezett 'vejsze'. Elsősorban nádszálakból készítik, amiket úgy szúrnak le a víz fenekére, hogy jó arasznyira kiemelkedjenek a vízből, nehogy a fűgőbb a halak kiugorjanak belőle. „Kisebb vízágzatokban, vagy inkább tókban” alkalmazzák ezt a halfogó alkalmaságot, amit úgy építe-

nek fel, hogy „kezdi kertelni a vizet a szélétől kezdve bé a közepiig mind a kétfelől, szóval elköti az egész vízágazatot, közepén helyet hagyván a két kotyacnak. Aztán kezdi bérendezni a szövetet, karókat vervén a tó fenekére, melyekhez odaköti a szövetet és csinálja a kotyacokat, amint az ábrán mutatom, fölünnet nézve.” (SZABÓ 1993. 80.)

Így tulajdonképpen elköti a tavat, és a kerítés a kétfelől érkező halakat valósággal oda tereli a *kotyac* – vagyis a vejsze – bejáratához, s a halászszerűen időre egy kis merítő szákkal kiszedi belőle őket. Ha nagyobb halak vannak a tájékon, akkor a vejsze készítője szélesebbre hagyja a bejáratot.

A halászati módoknak ebbe a – voltaképpen passzív – csoportjába tartozik az **állító halászat**nak nevezett módszer. Ezt is ritkán alkalmazzák, mert ilyen módon csak a nagyobb, csendes tavakban lehet eredményesen halat fogni. Lényege, hogy a kifeszített hálóba maguktól, esetleg hajtva, belegabalyodnak a halak, s megfogódnak. Valószínű, hogy nem éppen hagyományos ez a halászati mód, hiszen errefelé hiányoznak az ilyen halászathoz való nagyobb, nyugalmas tavak. Kétféle módja ismeretes, valószínűleg mindkettő újabbkori átvétel.

Kifeszített *vidlász hálóval* nagyobb víz esetén halásztak, mégpedig – mint Pusztinán hallottam – úgy, hogy *ketten fognak a parton egy-egy botot, a köztük háló van kifeszítve, s mások hajcsák bele a halat*. A Tázlón általában a románok halásznak így: *perzsojia*k, *szaloncia*k, *de a pusztinaiak nem szoktak*. A Szereten Prezestnél csónakot (*ciobică*) használtak az ilyen halászathoz. Két csónak között kifeszítették a hálót, s a víz folyása mentén haladtak. Egy férfi bottal verte a vizet s hajtót-

ta a halat a hálóba. (ICHIM 1987. 34.) Diószénben három rendből való *hálóval* művelték az állító halászatot, ezt inkább *mrézsának* nevezték. Felül voltak *pluták* (úszók), alul pedig 25 cm-ként vasak. 2 méter volt a magassága, s mikor megcsinálták csak 1 méter lett, hogy legyen *kebele*. Mikor nekiütközött a hal, akkor *többet nem volt ura, hogy kijöjjön*. Két *csobákkal* mentek, s a *mrézs*a elfogta az egész vizet. Ha négyen voltak, akkor kettő elnyújtotta, kettő pedig kerített: verték a vizet *négy metrus prestinokval*.

Az állító halászat másik eszköze a *szátka* vagy *szetka*. Ezt csak az 1960-as évek óta alkalmazzák, amióta duzzasztott tó van Bákó alatt Trunk, Ketres és Diószén határában. Úgy tudják, hogy a nagy, galaci halastavakról hozták be ezt a hálófajtát, műanyagból készül, s az a lényege, hogy a zavaros vízben a hal nem veszi észre, s beleakad. Csónakból vetik ki, néhány úszóval jelölik a helyét, s naponta kétszer végigjárják, kiemelik, s a fennakadt halakat begyűjtik a csónakba. Ez a háló is *helyben ül, s olyan, mint a mrézs*a. *Nyújtják el, s ül a vízben. Nem húzzák, csak este s reggel szedik ki a fennakadt halakat*. A régóta halászó emberek nagyon leszólják: *ha az összeakad, nem tudják szétszedni. A mrázsa lement a víz fenekire, s nem tudott elmenni a hal* – mondják Diószénban.

Voltaképpen a *rekesztő halászat állító változata* a 'farkháló', 'farkasháló', amit „néhol farszák”-nak neveztek. (HERMAN 1877. 311.) Nos, többek között a moldvai magyar nyelvterület is az a hely, ahol *farcáknak*, *fercáknak* nevezik ezt a halászszerszámot, de mondják emellett románosan *cserpáknak*, *csorpáknak* is. Ehhez az eszközhöz tartozik egy *csulbuk* nevű alkalmatlóság, ami egy másfél méteres rúdra szerelt gömb vagy korong (olyan, mint egy hatalmas *cérnasirító*), azzal ijesztik a halakat a farkashálóba. Általában bokros, csutakos, gödrös helyeken halásznak vele, ahol a víz alámosta a partot, és sok a halat rejtő zug. Egy ember a kezével fogja a háló nyelét, s a lábával zavarja a halakat, de eredményesebb, ha két ember összefog, az egyik elhelyezi az alkalmas helyre a *farcákot* és a nyelénél fogva ott tartja, amíg a másik a *csulbukkal veri a vizet a csutkognál*. Ezt az eljárást csak a halászzal esetenként foglalkozó kisemberek alkalmazzák, a csángók körében majdhogynem lenézett mesterség. Jelzi ezt, hogy a kelgyestiek szerint a szomszédos Izvorákon és Simionești faluban élő *oláhok*, a pusztinaiak szerint pedig az ugyancsak szomszédos kömpényi *olánék* szoktak így halászni, Diószénban pedig az a vélemény, hogy csak a gyermekek halásznak *csorpákkal*.

SOLYMOS Ede (1996. 68.) a rekesztő halászathoz sorolja és azon belül 'tapogató halászat'-nak nevezi, SZILÁGYI Miklós (2001. 166.) önálló fejezetben 'borítóhalászat'-ként tárgyalja azt a halászati módot, amit a csángók *feneketlen kosárral – kosornyával –*, *szapuval* való halászatnak mondanak. Lészpedi gyakorlatát FÁBIÁN Margit (1993. 181.) írta le: „feneketlen kosárral járták a folyót, a halász minden lépésnél lenyomta a víz fenekéig. Ha hal volt benne, felülről belenyúlt, s kézzel kiszedte. Sekély, lassú folyású vízben tudták használni, főleg *krápot* [pontyot] fogtak így.” Ismerték és alkalmazták ezt a halászati módot máshol is, például Pusztinában már csak nagyon halványan él az emléke a vesszőből készült borítóval történő halászatnak, amiből felülről szedték ki a halat, de a Tázlóban ritkán voltak az ilyen halfogáshoz alkalmas tocsogók. Diószénban gyakrabban művelték ezt az eljárást. Itt feneketlen *kosornyával* is halásztak. Mikor nagy volt a Szeret és *csinált tókat*, nyáron, amikor meleg volt a víz, annak való kötött kasokkal halásztak. Lehetett vele fogni nagy, 2-3 kilós halakat is. *Ha lecsípted, onnét nem bírt kibújni, nyúltál be a kezedvel, s kerested meg.* Még *rápic szermából* [aprószemű drótháló] is készítettek. Ugyancsak Diószénban, mikor *megjött erősen a víz, akkor maradtak el olyan tók.* Mentek a gyermekek, *száldok karéjából csináltak szapukat fenek nélkül.* Ezek a halászó szapuk 50-60 cm. élhosszúságú, kocka alakú halászeszközök. Mikor megszaporodott a víz, és volt sok hal, még ki is szökött a *száldokkaréj szapuból.* A halat a nyakukba kötött *tarisnyába* gyűjtötték.

Húzott szerszámos halászat

Az állító halászatnál alkalmazott, ahogy a csángók mondják *helyben ülő*, főként tavakban vagy csöndesebb folyóvizekben használatos hálóval szemben Moldvában a hálós halászat inkább mozgó, mozgatott hálókka történik. A háló mozgásának iránya lehet inkább *vízszintes – a kerítő* és *kaparó hálók –*, és lehet *függőleges*, mint az *emelő- és merítőhálók.*

A *vízszintesen mozgatott, kerítő hálók* között megkülönböztethetünk *szóttet* és *kötöttet*. Az előbbieket hagyományosan asszonyok szótték gyérbordás osztovátán, az utóbbiakat férfiak kötötték különféle annak való eszközökkel. A *szótt vonóhálóval* többnyire asszonyok halásztak a vizek szélén (KÓS 1976. 138.), de télen ezt is használták az emberek

a jég alatti halászáshoz. (SZABÓ 1993. 75.) Mivel ezzel a hálóval az ivadékokat is kihalászták a vízből, már régóta tilos a használata – írta KÓS 1949-ben (1976. 138.) –, talán ezért is használták inkább a fehérnépek, mert „régén az asszonyokra nem volt törvény”. A kötött hálók közül megkülönböztetik az egyszeres kötésű *porondi hálót*, a *plászá*t (Trunk – KÓS 1976. 138.; SZABÓ 1993. 75.), és a dupla kötésű *marászá*t (mreajă: háló, rom.), *ráros hálót* (Trunk, Lészped – SZABÓ 1993. 77.; FÁBIÁN 1991. 179.), vagy *umbrészá*t (Lészped – KÓS 1976. 139.). Diószéni halászok szerint *plászával* inkább a Szereten, *mrészával* pedig a tavakon halásztak. Ezeknek a viszonylag nagyméretű (általában a folyók szélességéhez, tavak méretéhez igazodó) vonóhálók használatához több ember szervezett munkacsoportja szükséges, ezt azonban a moldvai csángó települések hagyományosan kezdetlegesen strukturált, tagolatlan társadalmi szervezete nem tette lehetővé, a nagyobb folyók és tavak hiánya miatt pedig nem is nagyon volt rá szükség. Ezért csak igen szerény méretű, legfeljebb 4-5 emberes vonóhálós halászatokat ismerünk Moldvában.

A függőleges irányban mozgatott hálók közül legelterjedtebb a *krisznik*, *krisznyik*, *kresnyik* vagy *kresznyik*. A kötött háló anyaga a porondi hálóéhoz hasonló, 1,5-2,5 cm-es lukbősséggel. Mogyoróvesszőből hajlítják a két káváját. Az asszonyok általában a kisebb, nyeletlen változatot használják. A nyeles kresnyik változó hosszúságú: Trunkon, ahol a Szeretben halásznak, akár 3 méteres is lehet, a kisvízű Tázlóban elég az 1-1,5 méteres is. Megoszlanak a vélemények afelől, hogy mikor célszerű a *kresnyikkel* való halászat: a kelgyesti Chelaru Mihály úgy tartja, akkor lehet eredményesen használni, mikor *nagy a víz s zavaros*, ezzel szemben a pusztinai Tímár József szerint *mikor tiszta a víz, olyankor halásznak vele*.

Az emelőhálóval halászó ember – mint Diószénban mondják – *szűri a vizet*. De a jó halász nem mechanikusan eregeti a hálót, hanem megnézi, sőt megérzi hová teszi. Egy trunki halász elmondása szerint „van egy hosszú rúd, 3 méteres aszt kinyújtja a vízbe, sz leül az ember oda, sz nézi, várakozik öt percet, sze hatot, sz mikor gondolja, veszi ki. Ha nincs benne hal, még ereszti vissza. Odateszik, hol helyben áll a víz. Hol csendes a víz. Ha oda teszi be hol nem áll meg, nem ül, ő mind oda kondorodik, hol a víz megáll.” (GAZDA J. 1980. 37.) Az eredményesebb halászat érdekében sokan tesznek egy darab *málét* a *kresnyikba*, ami odacsalja a halakat.

Jelentős a csángóknál a téli halászat, mert ilyenkor inkább ráérnek, mint nyáron, dologidőben. A *jég alatti halászáshoz* is rendszerint

kresnyiket használnak, és akkora léket vágnak, hogy a szerszám beférjen. Ilyenkor a levegőre összegyűlő halakat igyekeztek kifogni. A folyóvizek partján télen *farcákkal* fogják a jég alá húzódo halakat, amiket botokkal úznak a hálóba.

Ismeretes még egy függőlegesen mozgatott hálófajta, mégpedig a *vetőháló*, amit *prostovolnak*, *prasztavalnak* neveznek. Ritkán használták, annyit tudnak róla, hogy kerek háló, vasak vannak a szélén. A halász kivette a vízbe, aztán meghúzta a madzagot, s akkor *gyűlt össze. Kerek, mint egy umbrela* – mondják Diószénban.

Szigonyos halászat

Ezt a halászati módot a moldvai magyarok inkább a kisebb vizekben gyakorolták, ott is csak olyankor, ha tiszta volt a víz. Általában azt mondhatjuk, hogy a szigonyos halászat kevésbé volt elterjedve a csángók körében, erre utal az eszközkészlet szegényessége is. Korábban még előfordult, hogy kováccsal készítették „ötágú kis vasvillát, melynek hegyei víz hegyekkel vannak ellátva” (SZABÓ 1993. 72.), de a közelmúltban már inkább *azt a villát alakították át* – mint Pusztinában is –, *amivel esznek: megfente a végüket, hogy legyen hegyes*. Az ilyen, villából lett „szigonynak” nem volt ’szaka’, *villának*, vagy románosan *furkulicának* nevezik, s egy botra erősítve alkalmazzák. Csak a Moldova-parti Kelgyestről van adatunk célszerűbb szigony használatáról, a visszaemlékezések szerint itt 8-10 ágút csináltak a *ferárral*, s az ágak 10 cm hosszúak voltak. A Beszterce-menti Lészpeden hét ágú (FÁBIÁN 1993. 182.), a Bákó alatti Diószénban 2-4 ágú villával halásztak, a Tázló melletti Pusztinában 9 ágúról is tudtak.

A villával való halászatnak két alkalma volt: az *éjszaka* és a *tél*. Nyáron valamilyen világító eszközzel, éjszaka halásznak az „alvó” halakra, télen pedig főként nappal, a lékhez gyülekezőkre. Ezért ez éjszakai halászat legfontosabb eszköze a villán kívül a *lobogó* vagy *fákja*, ami rendszerint nem volt más, mint egy bot végére kötött és *benzinával* meglocsolt rongycsomó, vagy *ribancot tekernek össze s gázolajba mártják*. A Beszterce felsőbb részén, a fényő övezetben gyantát égettek egy edényben, s annak fényénél, csónakból szigonyozták a halakat. (VLĂDIȚIU 1973. 318.) Pusztinában télen is halásztak éjszaka. Az 1945 után Szárászra települt Bálint Péter erről a követzőket mondta: „Csináltunk ojan rongyból éggy ojan csomót: somojógot,

belétették a gázbo. Ott tårtottuk tizénkét órát, kivéttük. Ęmĕntünk, ĕj-jel mĕggyútottuk, mĕgláttuk, akkór avval a szigonyval mĕg belĕdöftünk a hálba.” (HEGEDŰS 1952. 65.) Van, aki úgy tartja: a hal ĕjjel pihen, „olyan szépen áll, mint mikor a kutya meg van kötve a kerthez” (FÁBIÁN 1991. 179.); mások úgy vélik, hogy ĕppen a fáklya fénye vonzza őket a szigony elé.

Mint minden halászati módnál, de különösen az egyedül vagy párosával halászóĕ esetében fontos, hogy akinek halra fáj a foga, az nem vaktában veti hálóját, vagy szurkálja vizet, hanem – mint a pusztinai Bece Jó-zsef mondta – *tudja, hol kell keresni a halat*. A szigonyos halászatnál pedig fontos, hogy a víz kicsi legyen ĕs tiszta. Mĕg fontosabb, hogy legyen hal a vízben, mert – mint a kelgyesti Chelaru Ludovic találóan megjegyezte –: *ha vala hal foksz, sz ha nem vala, akkor nem foksz...*

Horgos halászat

Itt kell tisztáznunk, hogy a csángók nem ismerik a 'horgászás' kifejezést, ami a BÁRCZI Géza által ismeretlen eredetűnek tartott 'horog' szó származéka, ĕs először a 16. században van nyoma a magyar nyelvben. (Szófsz) Az *Erdélyi Szótörtĕneti Tárb*an is meglehetősen ritkán fordul elő a 'horog' szó, s *ott* sem mindenhol egyértelmű, hogy halfogásra szolgál. (SZT) A 'horgászik' kifejezés pedig mindössze egy szócikkben szerepel, de átvitt értelemben. Moldvában tehát a 'horog' ĕs a 'horgászás' szavak román megfelelőt nem ismerik, a „horgászás”-t nem is különböztetik meg a 'halászás'-tól, hanem „horoggal való halászás”-nak (*pescuitul cu undița*) nevezik. A csángók a román 'cĕrlig' szót alkalmazzák a horgászáskor használt horogra, de magát a műveletet gyakorolják, mégpedig háromféle módon: *vágó-*, *fenekelő-* ĕs *úszós horoggal*. Mind a háromnál más a módszer, más a cél, különbözök az eszközök, csupán az eredmény azonos, a horogra került hal. De még az is eltérő méretű, aszerint, hogy melyik eljárással kerítik kézre.

A *vágóhorog* ősi, finnugor halászszerzám, az ĕgész arktikus övezetben elterjedt; eredetileg a lékhez gyűlt halak kiemelésére szolgált. (GUNDA 1938. 264.) Moldvai használatáról csak Diószĕnban hallottam – bár máshol is ismeretes –, itt *klanca* a neve, s *olyan kankó, amire nem tesznek semmit, hanem bedobták, húzták, hátha beakad egy halba*. A diószĕniak szerint főként a tőlük fölfelé, ugyancsak a Szeret mellett fekvő Tamás lakói halásztak *klanca*val. Csak tiszta helyeken lehetett hasz-

nálni, ahol nem akadt bele semmibe. *Nem tett semmit a kankóra, mert a hal télen rakásban ül. Ők, hol tutták, hogy a legmélyebb a víz, oda dobták. Egy hosszú madzagra tettek fel három-négyet. Amelyikbe beleakatt, kihúszta. Egyiket a fülínél, másikat a hasa alatt.*

A **fenékhorggal** vagy *priponos undicával* szinte valamennyi moldvai vízben halásznak, folyóban és állóvízben egyaránt. Ennek a halászati módnak klasszikus formája, amikor egy hosszú madzagra, zsinórra, vagy kötélre, vagyis '*priponra*' több horgot kötnek, s azokat felcalizzák. Az egész készséget egy karóhoz erősítik, s a *pripon* másik végét többnyire egy kő nehezék segítségével hajítják a vízbe, esetleg a túlsó partra. A horgok rendszerint a fenékre süllyednek, de Kelgyesten volt olyan megoldás is, hogy a horgok fityegtek a vízben. *Fenekelő undicával* csak nagyvízben halásznak, halastavakban, a Moldvában, a Szeretben, Besztercében, különösen tavasszal, mikor *a hal hág fölfelé. Minden módú halat lehetett így fogni* – mondták Diószénban. Pusztinában hallottam arról a megoldásról, hogy amikor *priponnal* halásznak, egy borosüvegre tekerik a fonalat, a végére tesznek *nehezéget*, s így könnyebben és messzebbre tudják dobni, s míg repül a nehezék, letekeredik az üvegről a fonal. *Az undicákra tűztek prücsköt, sáskát, hernyót, tejben áztatott pujszemet, búzaliszttel összezsánt maligát; a harcára való nagy, cigánykovács készítette horogra pedig békát, kishalat.*

A horgos halászat harmadik változata az **úszós horog**, a *pluta undica*. Kisebb vizeken folyók partján, inkább gyerekek vagy sporthorgászok halásznak ezzel a készséggel. Botja – a népi használatban – leginkább mogyoró, madzaga sokszor lószőr, úszója *csokánból* készül, a horgot pedig a magazinban veszik, bár a kovács is csinál, de erre igen kicsi szükség. Jó ötven esztendeje gombostűből, *darab drótból* hajlították. Ezt a szerzőszám halászás közben újra és újra be kell dobni a vízbe, ezért Lészpeden *lódittónak*, Diószénban *kabdosónak* nevezik. Csak az elmúlt két évtizedben kezdtek elterjedni a bolti, sőt a külföldi horgászfelszerelések.

A halászat társadalmi szerepe

A moldvai csángómagyarok halászatáról eddig megjelent közlések egyértelműen hangsúlyozzák, hogy a halászat elsősorban a szegény emberek foglalatossága. Nem lévén földjük, vagy csak kevés földdel rendelkeztek, ezért egyrészt *ráértek*, másrészt *rászorultak* a halfogásra. A hagyomány

szerint a Szeret és a Beszterce összefolyásánál fekvő Trunkot éppenséggel a Bogdánfalváról halászat céljából kirajzolt szegény családok alapították. De más, vízparti falvakra is az volt a jellemző, hogy akkor *szűrték a vizet*, amikor különböző okok miatt nem volt egyéb elfoglaltságuk. Nem véletlenül tartják Trunkon, hogy „a víz a szegény ember fejőstehene”. (KÓS 1976. 133.) De a hal a szegény ember számára olyan valuta is volt – s az jórészt ma is – amit becserélhet más, számára fontos értékekre vagy előnyökre.

Vannak falvak – mint például Pusztina, Frumósza vagy Klézse, Forrófalva és bizonyára mások is –, ahol számon tartják, ki halászik. Pusztinában például a *mezeieknek*, vagyis a Tázló mellett lakók közül majdnem mindnek van hálója. Máshol – Kelgyesten, Lészpeden, Diószénban – úgy lehet mondani, ha nem is szó szerint – *a fél falu halászik*. Aztán ott van Trunk, ami gyakorlatilag *halászfalu*nak tekinthető, noha a bákói múzeum egykori néprajzos munkatársa – nyilván hogy ellentmondjon a magyar néprajzkutatóknak – szükségesnek látta kifejteti: itt nem lehet halászfaluról beszélni, mert ezek földművesek voltak, csak „szabadidejükben” halásztak. (ICHIM 1987. 34.) Mintha a földművesnek több lenne a szabadideje, mint a muzeológusnak!

A hal csereértéke különösen a böjt idején nő meg. A trunkiak Klézsen, Nagypatakon, Forrófalván akkora szalonnára cserélték a halat, amekkora az volt; a papok pedig még pénzt is adtak ilyenkor a böjtölnivalóért. A kommunista időkben, mikor minden ehető dolog valutaszámba ment, nagy dolog volt, ha valaki vitt gyöngécske gyermeke tanárának vagy kórházban fekvő hozzátartozója orvosának egy-egy szép halat. Egy nagybeteg diószéni asszonyt hétszámra föl sem akarták venni a bákói kórházba. *Foktam egy kétkilos csukát* – mesélte egy rokona –, *odattam az emberinek, másnapra megvult az asszon operálva*.

Mindazonáltal – Trunkot kivéve, de talán még ott sem maradéktalanul –, a falusi társadalomban nincs különösebb becsülete a halászatnak, mint mesterségnek. Aki kapáló időben, vagyis július második felében halászó szerszámmal megy a mezőre, arra könnyen rámondják: *inkább kapálna*. Ezért aztán inkább eső után mennek a diószéniak vagy a lészpediek halászni, mert akkor úgysem lehet kapálni, nem vész el az idő, s nem szőlják meg azt, aki *szűri a vizet*.

*

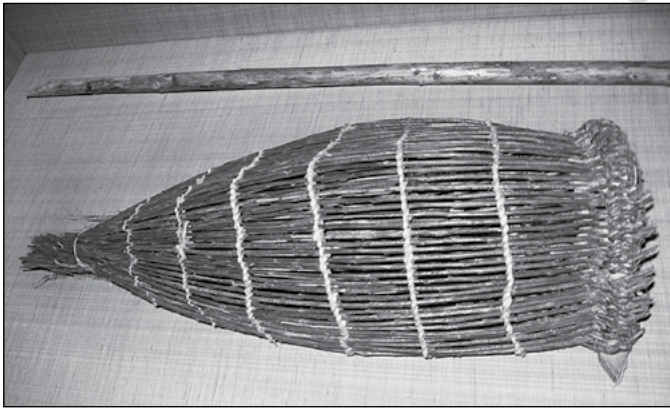
Ebben a tanulmányban korántsem sikerült feldolgoznom a moldvai magyarok halászatának teljes ismeretanyagát. Így nem tértem ki a különböző halfajták ismeretére, a halászó szerszámok készítésének módjára, a halak hasznosításának mikéntjére, a halászat hiedelemvilágára és szókincsére, társadalmi–gazdasági jelentőségére. Ezeknek a területeknek kutatása, feldolgozása és bemutatása az előttem lévő időre vagy az utánam jövő kutatókra hárul.

Képmelléklet

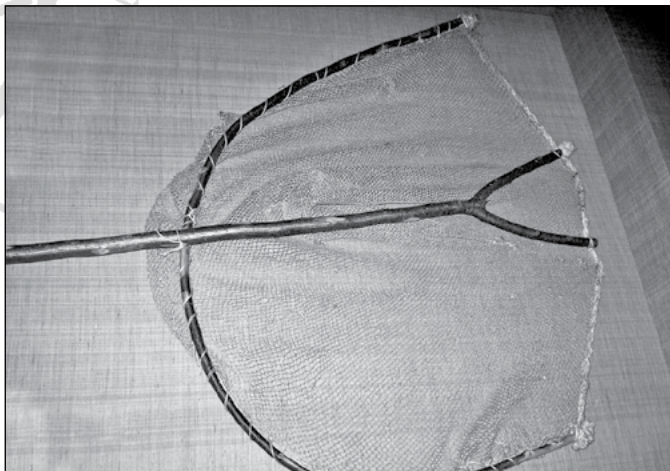
1. Lésza és varsa. Lészped, 1991.
Kovács Győző felvétele (FÁBIÁN 1991. 180)

2. Tatros mentén használatos varsa
a kománfalvi múzeum gyűjteményében, 2004.

3. Farcák háló, Lészped, 1996 (Halász Péter felvétele)

4. Farcák háló a kománfalvi múzeum gyűjteményében, 2004

5. Kerítőhálóval (mrázsa) halászók a Szeret holtágában
(Klészse, 2004)

6. Emelőhálóval halászó férfi a Szeret egyik holtágában
(Forrófalva 2004)

7. Pánczél György merítőhálót sző. Trunk, 1986.
(Csoma Gergely felvétele)

8–10. Jégen, merítőhálóval (kresnyik) történő halászat.
Trunk. (CSOMA 1988.)

